

2.3. Шморгун О.О. Політика пам'яті у Франції: історичний досвід і національний дискурс

Питання щодо використання французького історичного досвіду для подолання системної не тільки загальноєвропейської, а й загаль-

носвітової кризи, все ще багато в чому залишається відкритим. Так, у 2018 р. відзначався п'ятдесятирічний ювілей травневих подій 1968 р. у Франції, які закінчились добровільною відставкою Ш. де Голля, обумовленою відмовою французів у довірі своєму національному лідеру на ініційованому Президентом всенародному референдумі з питань реформування Сенату та системи місцевого самоврядування. На думку Генерала це продемонструвало подальшу неготовність французької нації гідно відстоювати свої внутрішні та зовнішні державні інтереси. А за твердженнями його критиків, навпаки: у даному випадку йдеться про повне вичерпання авторитарно-націоналістичних методів державотворення за доби постіндустріалізму.

Своєрідна колективна амнезія із неочікуваною силою проявилась саме під час травневих подій 1968 р. у Франції, коли під час масових демонстрацій молодь під лівоекстремістськими революційними гаслами почала відкидати ті досягнення, що піднесли велич Франції за часи правління Ш. де Голля. Причому дуже показово, що ця реакція, яка прикривалась анархістськими гаслами на кшталт «будь реалістом вимагай неможливого!», «заборонено забороняти!», «товаришу, старий світ залишився позаду нас!» тощо, була нерозривно пов'язана саме із граничною дискредитацією історичної та національної пам'яті, цінностей французького державотворення (дуже схожі процеси сьогодні спостерігаються і у спробах як проліберальних, так і прокомуністичних політичних сил в Україні звинувачувати в усіх існуючих негараздах націоналізм український, що буцімто запанував за правління П. Порошенка).

У Франції ж подібна дискредитація відбувалась у формі паплюження ідеалів лицарської військової честі і захисту Батьківщини під час Другої світової війни. Достатньо згадати, що паризькі студенти використовували у вбиральнях не за призначенням прапори Франції, малювали там же на стінах лотарингські хрести, зображення яких Ш. де Голль запровадив у якості символу героїчної традиції французького народу завжди одностайно ставати на захист власної Батьківщини (не випадково Ш. де Голль називали сучасною Жанною Д'арк). До речі, великий лотарингський хрест стоїть на могилі Ш. де Голля, який помер невдовзі після своєї відставки.

Більше того, демонстранти несли зображення свого Президента, на яких засновнику й керівнику руху опору «Франція, що бореться» були підмальовані фюрерські вусики і зачіска. І це за умови, що саме Ш. де Голлю належить головна роль в організації боротьби з німецькими окупантами та формування на рівних із Великою Британією та США західної антигітлерівської коаліції (за що уряд Віші заочно приговорив Генерала до розстрілу).

Нарешті, спровоковані та підбурювані з великою ймовірністю підкупленими американськими спецслужбами профспілки та комуністична партія Франції, яку генерал називав «партією зради», «іноземною партією на французькій території» вивели із ліво-радикальними гаслами, знов таки несумісними з французьким культом національної держави, на вулиці близько 10 мільйонів робітників.

Ці виступи відбулись саме 13 травня 1968 р., тобто у десяту річницю перебування Ш. де Голля при владі, якому відверто давали зрозуміти, що його уявлення про велич Франції належить виключно до незворотного минулого і що час самого Президента пройшов. І це за умови, що в той період Франція переживала справжнє «економічне диво», пов'язане із запровадженням так званого дирижизму або «системи участі», спрямованої на максимальне єднання праці та капіталу на ґрунті саме національного корпоративізму та солідаризму. Більше того, нинішні антиурядові акції – виступи «жовтих жилетів», які остаточно не припинились і по сьогодні, фактично спрямовані проти спроб неоліберала Е. Макрона демонтувати соціально-національну державу, модель якої була покладена в основу саме деголлівського курсу.

Насправді, питання відродження традицій неотрадиціоналізму та відновлення історичної пам'яті сьогодні актуальні, як ніколи, не тільки для Франції, а й практично для всіх європейських націй, що стрімко втрачають свою національну ідентичність на наших очах.

Якщо говорити про політичний вимір цієї проблеми, а саме з кризою західних політичних еліт значною мірою сьогодні пов'язана загальна криза ЄС, про що свідчать і останні вибори до Європарламенту, то він пов'язаний з відривом у процесі обрання і функціонування владних інститутів природного звичаєвого права, що спирається на прецедентно-традиційні морально політичні засади функціонування влади, від її кодифіковано-законодавчої бази, відривом закону морального від закону, освяченого правом.

Виборча система України потребує змін з урахуванням останніх виборчих перегонів. Подібні негативні тенденції спостерігаються і в Україні. Виходячи із модерної практики застосовування формально-процедурної виборчої демократії в Україні за умов використання потужних ЗМІ, так званого адмінресурсу, та маніпуляцій з виборчими процедурами принаймні виборці, так чи інакше, обирають так званого «кота в мішку». Звідси поява своєрідного зачарованого кола: щоб потенційний лідер нації проявив себе, він має отримати повноту влади, а надавати йому повноту

влади безпечно лише за умови, якщо він уже довів свою готовність і здатність захищати національні інтереси.

Тому важливо зазначити, що попри існуюче уявлення про позаконституційний характер природного права, що спирається не на закон, а на етнонаціональну моральну традицію, пам'ять, а не прописану норму, насправді потреба у граничному синтезі закону писаного і морального сьогодні актуальна як ніколи. Саме у подібній політично правовій колізії бере свої витoki французька державницька концепція свого роду виборного монархізму, що пізніше трансформувалась у теорію сучасного президенталізму, чого і досі не розуміють критики політичного консерватизму з лівого та ліберального таборів, які ототожнюють його з відвертою реакцією.

Насправді, у даному випадку йдеться про створення необхідних передумов для ефективності суверенітету у формі одноосібного лідерства. Воно спирається на етнічну традицію державотворення та приклади авторитарного лідерства видатних політичних діячів. Зокрема, Ш. де Голль завжди підкреслював спорідненість сповідуваної ним моделі плебісцитарної демократії з уявленнями про «короля (імператора) французів», «короля-громадянина», «народного монарха» і передбачає описане вище своєрідне самоототожнення реального глави держави із усією державою-нацією. Витoki ідеології голлізму також знаходяться в ідеях конституційного монархізму, конституційних напрацюваннях Наполеона Бонапарта та Наполеона III, творця Другої французької імперії. У даному випадку йдеться про морально-правове «успадкування» влади від тих, хто творив цю державу за допомогою символічного акту, прийняття справжнім керманічем не за посадою, а за покликанням, своєї високої місії – не просто виконання посадових обов'язків, а морального обов'язку самовідданості служіння історичним святиням та героїчним традиціям.

Подібні ситуації війн, гострих соціальних та економічних криз, стихійних лих (а в Україні ми фактично маємо системну кризу) також з необхідністю породжують потребу в особливих механізмах прямої демократії – прямого народного волевиявлення, подекуди «через голову» інших представницьких інститутів, що забезпечує неперервність зворотного зв'язку глави держави зі своїм народом. Воно не має нічого спільного із встановленням одноосібної тиранії, яка може бути встановлена навіть за формально парламентсько-президентського конституційного устрою.

Навпаки, саме доповнення юридично кодифікованих положень Основного Закону положеннями традиціоналістського природного

права дозволяють реалізувати базові засади послідовного президенталізму, згідно з якими народ має право висловити довіру, чи відкликати національного лідера через референдум. Президент у разі незгоди з парламентом, також уповноважений винести закон на всенародний референдум. Так, згідно зі статтею 11 Основного закону П'ятої Французької республіки на всенародне обговорення можна винести будь-який законопроект із важливих питань державного будівництва і у разі схвалення його на референдумі промудувати цей закон протягом наступних 15 днів. У Франції цей механізм ефективно працює й сьогодні. Зокрема, чинна Конституція П'ятої республіки (1958 р.) значно розширила повноваження Президента і сферу застосування одного з головних інститутів безпосередньої демократії – референдуму. Тому і ухвалення її також відбулося на загальнонаціональному референдумі. Пізніше, конституційний закон про скорочення строку повноважень Президента Республіки також був прийнятий референдумом 24 вересня 2000 р.

Із часів Президента де Голля широко практикуються і місцеві референдуми з питань, важливих для тієї чи тієї громади. За подібного підходу важливим є застосування морально-політичних мотивацій і при розробці механізмів відповідальності лідера, що захищаючи національні інтереси, може виходити за межі існуючого правового поля. У даному випадку йдеться про конституційно виписаний механізм імпічменту глави держави. Згідно з IX розділом Основного Закону П'ятої Французької республіки рішення про початок процедури імпічменту приймається абсолютною більшістю обох палат парламенту, а сам вердикт щодо імпічменту ухвалюється без проміжного розгляду справи судовою гілкою влади. Причому, вкрай важливо, що у 2014 р. парламент Франції ухвалив заміну формулювання положення про підстави для оголошення імпічменту: замість надто загального пункту звинувачення, за яким Президент може бути підданий імпічменту у випадку «державної зради», до 68 статті Конституції введено іншу підставу: Президент «може бути відсторонений за скоєння проступків, з усією очевидністю не сумісних із його перебуванням на цій високій посаді».

Отже, главу держави може бути відсторонено від влади не за кримінальний, а за службовий злочин і навіть за професійну невідповідність займаній посаді та аморальну, з погляду представників законодавчої влади, поведінку глави держави, що наносить їй шкоду. Тобто, у даному випадку йдеться передусім про політичну відповідальність глави держави, яка може оцінюватись як рівень компетентності та моральності чинного Президента, його готовності служити загальнонаціональним інтересам. Члени

уряду також можуть бути піддані імпічменту, причому вже безпосередньо на підставі кримінальної відповідальності – за діяння, вчинені при виконанні своїх обов'язків. Вони підлягають суду Палати правосуддя Республіки, що складається з 12 парламентарів (по 6 від Національних Зборів і Сенату).

Даний підхід спирається на традицію оцінки комуни, як вищої форми прямої демократії, яка бере свої витоки в ідеях Великої французької революції та Паризької комуни, що насправді була черговою фазою національної революції, а не встановленням диктатури пролетаріату, як вважали класики марксизму та В. Ленін.

Подібне реальне самоврядування не має нічого спільного із так званою децентралізацією, що відбувається в Україні, і передбачає розвиток ініціативи знизу, від первинних осередків, базованих на міжособистісних стосунках об'єднаних у комуни громадян, що засновані на засадах політичної і соціальної самоорганізації, в тому числі неформальних, ніколи до кінця юридично не унормованих засадах, в чому повинна полягати і реалізація моделі українського громадянства.

У зв'язку з цим важливо зазначити, що адміністративно-територіальна система сучасної Франції багато в чому функціонує на засадах свого часу запропонованих саме III. де Голлем на референдумі, на якому французи відмовили у мандаті своєму національному лідеру. Зокрема, у 22 регіонах країни сьогодні нараховується близько 37 тис різних за чисельністю комун. Кантони, які до певної міри відповідають статусу німецьких земель, іспанських кортесів, або британських графств, являють собою історико-географічні етно-одиниці та використовуються як виборчі округи для виборів до ради департаментів.

Причому депутати від комун за чисельністю у багато разів перевершують інші категорії виборців, тобто senatorів практично обирають представники комун. Адже депутати верхньої палати парламенту – сенатори обираються за департаментами колегіями виборців, що складаються з обраних у департаменті депутатів Національних зборів (близько 600), регіональних і генеральних радників (понад 3 тис.) даного департаменту та делегатів муніципальних рад або їхніх заступників (близько 108 тис.). Вибори senatorів, таким чином, в основному тріступеневі: спочатку обираються муніципальні радники, потім вони зі свого середовища обирають представників у виборну колегію і, нарешті, ці представники беруть участь у виборах senatorів.

Внаслідок цього вибудовується своєрідний представницький ланцюг: комуна – кантон – департамент – Сенат. А Верхня палата

парламенту, відтак, постає як орган представництва не мажоритарних округів або незрозуміло за яким принципом структурованих регіонів, а етнокультурно самобутніх історичних земель і спирається на політично і соціально активні місцеві громади.

Про те, якого значення Верхній палаті комун надав де Голль, який говорив, що цей інститут врешті-решт повинен стати «великою соціальною та духовною асамблеєю», можна судити хоча б з того, що за Конституцією П'ятої Республіки у разі неможливості виконувати покладені на нього обов'язки Президентом держави, повнота влади тимчасово переходить до Голови Сенату.

Висновки та рекомендації.

Очевидно, що з'ясування актуальності механізмів національної консолідації Франції є важливим для розробки ефективної антикризової моделі в нашій країні.